

Дмитро ДУБОВИЙ,

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ У ВПРОВАДЖЕНІ ПРОГРЕСИВНОЇ СИСТЕМИ ВИКОНАННЯ (ВІДБУВАННЯ) ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ СТОСОВНО ЖІНОК, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Стаття присвячена аналізу вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства в частині впровадження прогресивної системи виконання (відбування) покарань стосовно жінок, засуджених до довічного позбавлення волі. Основна увага автора зосереджена на відсутності у кримінально-виконавчому законодавстві норм, спрямованих на зміну умов тримання жінок в секторах середнього рівня безпеки виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, що зумовлює порушення системності у функціонуванні прогресивної системи виконання (відбування) покарань.

***Ключові слова.** довічне позбавлення волі, прогресивна система, засуджені жінки, структурні ділянки виправних колоній.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. З прийняттям Кримінально-виконавчого кодексу України (далі КВК) було передбачено перебудову системи класифікації установ виконання покарань за ступенями безпеки, що прийнята у Європі, і частково було введено прогресивну систему зміни умов тримання (далі прогресивна система) засуджених залежно від ступеня їх виправлення. Саме частково, так як стосовно осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, законодавець не зробив жодного натяку на зміну умов тримання. З прийняттям подальших змін до КВК поступово реалізовувались положення, які свідчили про впровадження прогресивної системи виконання (відбування) покарань.

На жаль законодавець, приймаючи подальші зміни до КВК, не приділив належної уваги впровадженню даної прогресивної системи стосовно жінок, засуджених до довічного позбавлення волі, а зосередив свою увагу тільки на реалізацію її форм стосовно чоловіків, що засуджені до аналогічного виду

покарання. Як зазначав Яковлев А. М., «Головною метою прогресивної (ступінчастої) системи є безперервне прагнення спонукати засудженого самостійно впливати на власну долю, власними зусиллями добиватися поліпшення свого становища шляхом переведення на вищий щабель прогресивної системи» [3, с. 100]. Метою покарання є виправлення, а отже законодавець мав би передбачити стимулюючі фактори для його досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. У вітчизняному законодавстві вирішенню проблем реалізації прогресивної системи виконання (відбування) покарань у своїх публікаціях приділяли увагу такі вчені як: Бараш Є. Ю., Денисова Т. А., Гель А. П., Степанюк А. Х, Трубников В. М., Яковець І. С., Яцишин М. М. та ін., але основний зміст їх праць був спрямований на реалізацію такої прогресивної системи саме стосовно чоловіків, що засуджені «довічно». Серед науковців, які спрямовували свої праці на порядок виконання довічного позбавлення волі стосовно жінок, можна виокремити Дуюнову Т. В. та Бадиру В. А.

Метою статті є дослідження правових проблем у впровадженні прогресивної системи виконання (відбування) покарань стосовно жінок, засуджених до довічного позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зауважити, що жінка, так само як і чоловік засуджені до довічного позбавлення волі, мають право на помилування. В такому контексті законодавець, приймаючи ті чи інші правові норми, які стосуються виконання покарань, має стимулювати засудженого до правослухняної поведінки. Засуджений же, в свою чергу, має обов'язок дотримуватись визначених законодавцем норм, чим самим доводити своє виправлення. Такий підхід реалізував би в життя п. 107 Європейських пенітенціарних правил, яким визначено, що: «для ув'язнених, засуджених на тривалі терміни ув'язнення, необхідно вживати заходи з поступового повернення до життя на волі» [10]. Фактично говоримо про реалізацію до таких

засуджених прогресивної системи в залежності від їхньої поведінки, що в подальшому може стати підставою для помилування.

КВК не містить у своїх нормативних положення визначення прогресивної системи, а тому це положення розглядається суто наукою кримінально-виконавчого права. У вітчизняному кримінально-виконавчому законодавстві можна виокремити такі форми реалізації прогресивної системи: 1) зміна умов тримання засуджених у межах однієї установи виконання покарань (далі УВП); 2) зміна умов тримання шляхом переведення з однієї УВП в іншу; 3) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або ж заміна не відбутої частини більш м'яким видом покарання [6, с. 384].

За наявності таких різновидів покращення умов відбування покарання слід погодитись з думкою Чуліна М. І. та Геля А. П., які практично однозначно в своїх дослідженнях вказують на те, що зміна умов утримання засуджених у процесі відбування покарання є одним із найефективніших елементів системи карально-виховного впливу [5, с. 40] та засобом для мотивації правослухняної поведінки засуджених під час відбування покарання [4, с. 148]. Схожою є також думка Трубникова В. М., який у своїх працях зазначав: «для того, щоб досягнути максимального успіху у виправленні засуджених, засоби, вживані для цього, не можуть залишатися незмінними» [8, с. 169].

На превеликий жаль результати аналізу положень кримінально-виконавчого законодавства свідчать, що ні друга, ні третя форма реалізації прогресивної системи для засуджених до довічного позбавлення волі жінок реалізована бути не може, а може бути застосована «фактично» перша форма у вигляді зміни структурних дільниць виправної колонії.

Переведення засуджених до довічного позбавлення волі жінок між виправними колоніями, може мати місце виключно між секторами, які в них утворюються, так як в ч. 1 ст. 151-2 КВК визначено, що жінки, засуджені до довічного позбавлення волі, розміщуються, як правило, у секторах середнього рівня безпеки виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання [1]. Переведення засудженого з однієї колонії в іншу з

однаковим рівнем безпеки ніяким чином не вплине на умови утримання і прогресивна система реалізована не буде.

Довічне позбавлення волі призначається виключно за вчинення особливо тяжких злочинів, умовно-дострокове звільнення відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 81 Кримінального кодексу України (далі – КК) може бути використано тільки тоді коли особа відбуде не менше трьох чвертей строку покарання. Однак, як вказував Тютюгін В. І.: «довічне позбавлення волі, яке хоча і триває в часі, проте ні в законі, ні у вироку суду певний строк його застосування до засудженого не встановлюється» [2, с. 363]. Отже, довічне позбавлення волі не піддається строковому виміру і тому це абсолютно виключає можливість застосувати умовно-дострокове звільнення до таких осіб.

Зазначені вище положення також стосуються і питання заміни невідбутої частини покарання більш м'яким видом. Для того, щоб засудженому до довічного позбавлення волі замінити покарання на більш м'яке необхідно відбутися певний строк покарання, який визначений в п. 3 ч. 4 ст. 82 КК, але знову ж таки, довічне позбавлення волі не піддається строковому виміру і це в свою чергу виключає застосування «третьої» форми реалізації прогресивної системи.

Сутність інституту зміни умов тримання в межах однієї виправної колонії полягає в тому, що в залежності від поведінки засудженого, його ставлення до праці, строку відбутого покарання тощо, його правовий статус може суттєво змінюватися, як в сторону зменшення обсягу правообмежень, встановлених кримінально-виконавчим законодавством, так і в сторону їх збільшення [7].

Тепер більш детально звернімо свою увагу на реалізацію прогресивної системи стосовно засуджених до довічного позбавлення волі жінок в першій її формі. Відповідно до ч. 2 ст. 151-2 для жінок, засуджених до довічного позбавлення волі, встановлюється режим, передбачений для тримання засуджених у виправних колоніях середнього рівня безпеки [1]. Такі ж положення описані в абз. 3 п. 1 Розділу XXXIII Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: порядок та умови тримання

засуджених до довічного позбавлення волі жінок встановлюються, як для осіб, які відбувають покарання у виправній колонії (секторі) середнього рівня безпеки, із забезпеченням ізоляції від інших категорій засуджених [9].

Статтею 102 КВК визначено поняття режиму у колоніях та перераховано основні його структурні елементи, серед яких вказано також на зміну умов тримання засуджених. А отже, якщо на жінок, засуджених до довічного позбавлення волі, розповсюджується режим передбачений для колоній середнього рівня безпеки, то відповідно, положення ст. 151 КВК на них не поширюються.

В такому контексті необхідно аналізувати законодавчі норми, які спрямовані на регулювання процесу відбування покарання в колоніях із середнім рівнем безпеки. Для реалізації прогресивної системи законодавець визначив, що в колоніях із середнім рівнем безпеки створюється чотири структурні дільниці, які зазначені в абз. 2 ч. 1 ст. 94 КВК а саме дільниці: карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації; посиленого контролю; соціальної реабілітації [1]. Також законодавець закріпив право засуджених на поліпшення умов тримання у ч. 2 ст. 139 КВК.

Проте для визначення того, якою мірою забезпечується функціонування прогресивної системи, потрібно проаналізувати наступне – чи дійсно законодавець закріпив право жінок, засуджених до довічного позбавлення волі, перебувати у таких структурних дільницях виправних колоній?

Найперша дільниця, в яку потрапляють усі новоприбулі засуджені відповідно до ч. 2 ст. 94 КВК є дільниця карантину, діагностики та розподілу. Як вказано у ч. 1 ст. 95 КВК засуджені, поміщені в дільницю карантину, діагностики і розподілу, протягом чотирнадцяти днів піддаються повному медичному обстеженню для виявлення інфекційних, соматичних і психічних захворювань, а також первинному психолого-педагогічному та іншому вивченню [1]. Не доцільно говорити про те, що така дільниця є взагалі складовою частиною прогресивності відбування покарання. Гель А. П. з цього приводу висловлюється аналогічно: «переведення засуджених з дільниці КДІР

до дільниці ресоціалізації жодним чином не впливає на правовий статус засуджених, таке переведення не може бути віднесено до інституту зміни умов тримання в межах однієї колонії» [7].

Після того, як засуджений буде підданий повному обстеженню та психолого-педагогічному чи іншому вивченню, він переводиться в одну із структурних дільниць, визначених у ч.1 абз.1 ст. 94 КВК. Однак можливість такого переведення «частково» розповсюджується на засуджених до довічного позбавлення волі жінок. Чине кримінально-виконавче законодавство прямо забороняє переводити таких засуджених до дільниць посиленого контролю та дільниць соціальної реабілітації.

Так, в ч. 4 ст. 94 КВК зазначено, що у виправних колоніях для тримання засуджених жінок дільниця посиленого контролю не створюється [1]. У КВК вказується на те, що приміщення камерного типу створюються тільки в дільницях посиленого контролю і в колоніях з максимальним рівнем безпеки. Хоча у ч. 1 ст. 151 КВК зазначено, що засуджені, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, розміщуються в приміщеннях камерного типу, як правило, по дві особи і носять одяг спеціального зразка, але це повністю суперечить ст. 151-2 КВК, яка фактично обмежує дію цієї норми тільки щодо чоловіків, так як у своїх положеннях вказує, що на жінок розповсюджується режим, передбачений для колоній із середнім рівнем безпеки. Як ми вже зазначали, жінки засуджені до довічного позбавлення волі, тримаються у секторах середнього рівня безпеки виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і тому для них не можуть бути передбачені приміщення камерного типу.

Аналізуючи положення ч. 6 ст. 94 та ч. 1 ст. 99 КВК, в яких зазначено, що у дільниці соціальної реабілітації тримаються засуджені, які направлені з дільниці карантину, діагностики і розподілу та вперше засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також засуджені, переведені з дільниці ресоціалізації [1], теоретично можна припустити, що все ж таки жінку, засуджену до довічного

позбавлення волі, можна перевести до дільниці соціальної реабілітації. Саме теоретично, так як ч. 6 ст. 94 так і ч.1 ст. 99 КВК не обмежують коло засуджених які мають право на таке переведення.

Зокрема слід зазначити, що в ч. 1 ст. 101 КВК чітко визначено, що засуджені, які стають на шлях виправлення, переводяться: у колоніях мінімального і середнього рівня безпеки – до дільниці соціальної реабілітації після фактичного відбуття: 1) не менше однієї четвертої строку покарання, призначеного судом за злочин середньої тяжкості; 2) не менше третини строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі; 3) не менше половини строку покарання, призначеного судом за особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання [1]. Таким чином, формальною підставою такого переведення є відбуття особою певного строку основного покарання. Виміряти зазначені строки для засудженого до довічного позбавлення волі не представляється можливим так, як це є безстроковий вид покарання, тому переведення засудженого до цієї дільниці є неможливим.

Також можемо зауважити, що засудженим до довічного позбавлення волі не доцільно надавати такий широкий спектр додаткових прав, які передбачені в ч. 2 ст. 99 КВК, особливо стосовно проживання за межами виправної колонії.

Окрім того постає питання: як жінку, засуджену до довічного позбавлення волі, можна перевести на поліпшені умови тримання відповідно до ч. 2 ст. 139 КВК, у якій також однією із підстав такого переведення визначено відбуття певного строку покарання (половини строку), який виміряти для «довічника» в часових рамках неможливо?

Висновки дослідження. Викладені положення свідчать про те, що процес відбування покарання жінками, засудженими до довічного позбавлення волі, є незмінним. З цього приводу виникає закономірне запитання: яким чином

стимулювати правослухняну поведінку у засудженого, якщо для цього кримінально-виконавчим законодавством не визначено необхідних засобів?

На основі досліджених фактів можемо констатувати, що:

кримінально-виконавче законодавство не регламентує зміни умов тримання жінок, засуджених до довічного позбавлення волі в межах однієї виправної колонії. Законодавця можна б було зрозуміти тоді коли засуджений до довічного позбавлення волі взагалі не мав би права вийти на волю і стати повноправним членом суспільства. В такому випадку можливо і не потрібно було б поширювати на таку категорію засуджених прогресивну систему. Але ж як в КК України, так і в КВК закріплено право засудженого до довічного позбавлення волі без урахування його статі, віку та ін., мати право на клопотання про помилування і заміну довічного позбавлення волі на строкове покарання і таким чином отримати шанс вийти на волю.

конструювання законодавчих норм в частині виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі стосовно жінок є недосконалим і потребує удосконалення та подальших досліджень.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Викладене вище та запропоновані висновки сприятимуть подальшому поглибленому аналізу нормативно-правових актів, що закріплюють питання запровадження прогресивної системи виконання (відбування) покарань щодо жінок, засуджених до довічного позбавлення волі.

Список використаної літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон від 11.07.2003 № 1129-IV // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення 05.07.2017).

2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – 363 с.

3. Яковлев, А. М. Об эффективности исполнения наказания. Сов. государство и право. – 1964. – № 1. – С. 99–103.

4. Гель А. П. Правова регламентація застосування інституту зміни умов тримання до осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі: проблемні питання. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін.. – Х. : Право, 2010. – Вип. 20. — С.147–153.

5. Чулін М. І. Прогресивна система відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк : Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Х., 2004. – С. 40.

6. Трубников В. М. Уголовно-исполнительное право Украины: Учебник / В. М. Трубников, В. П. Филонов, А. И. Фролов. – Донецк, 1999. – 384 с.

7. Гель А.П. Про недоліки законодавчого регулювання зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі в межах однієї виправної колонії // Інформаційний портал харківської правозахисної групи Права Людини в Україні. Дата оновлення 15.04.2009. URL: <http://khrpg.org/index.php?id=1239800485> (дата звернення 05.07.2017).

8. Кримінально-виконавче право України: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / В. М. Трубников, В. М. Харченко, О. В. Лисодід, Л. П. Оніка, А. Х. Степанюк; За ред. В. М. Трубникова. – Харків : Право, 2001. — 384 с.

9. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України від 29.12.2014 № 2186/5/ // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення 05.07.2017).

10. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила: Рекомендації від 12.02.1987// База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032 (дата звернення 05.07.2017).

Рецензент – кандидат психологічних наук, доцент Філіппов С. О.

Дубовой Д. Проблемные вопросы во внедрении прогрессивной системы исполнения (отбывания) наказания в Украине в отношении женщин, осужденных к пожизненному лишению свободы

Статья посвящена анализу отечественного уголовно-исполнительного законодательства в части введения прогрессивной системы исполнения (отбывания) наказания в отношении женщин, осужденных к пожизненному лишению свободы. Основное внимание автора сосредоточено на отсутствие в уголовно-исполнительном законодательстве норм, направленных на изменение условий содержания женщин в секторах среднего уровня безопасности исправительных колоний минимального уровня безопасности с общими условиями содержания, что приводит к нарушению системности в функционировании прогрессивной системы исполнения (отбывания) наказания.

Ключевые слова: *пожизненное лишение свободы, прогрессивная система, осужденные женщины, структурные участки исправительных колоний.*

Dubovyi D. Problematic issues in implementation of progressive punishment execution (serving) system regarding sentenced to life imprisonment women

The legislator's desire to implement the European standards of criminal penalties execution into the national criminal-executive legislation is a positive moment. So, adoption of the Criminal Executive Code of Ukraine provided for restructuring of the penal institutions system classification by the security degrees adopted in Europe and partially was introduced a progressive system of the detention conditions changing, depending on the degree of correction.

The very first version of the adopted Criminal-Executive Code didn't provide for the peculiarities of detention conditions changing for the prisoners serving life imprisonment, and only after a certain period of time the legislator has carried out additions and eliminated this disadvantage but only for men convicted to life imprisonment.

In the national criminal-executive legislation there are following forms of implementing a progressive system of execution (serving) of punishment: 1) changing of prisoners holding conditions within the same punishment execution institution (hereinafter PEI); 2) changing holding conditions by transferring from one PEI to another; 3) conditional early release from punishment serving or replacement of the unserved part by a less severe form of punishment.

Changing the detention conditions of persons sentenced to imprisonment (term and life-long) is the main component of a progressive punishment system. The progressive system in the criminal-executive legislation of Ukraine is a prerequisite for the correction of the convict. The main purpose of a person's conviction according to criminal and criminal-executive legislation is his or her correction, and isolation of the convict from society without taking appropriate measures for correction does not help to realize a particular goal.

Based on the analysis of the criminal-executive legislation provisions, it becomes clear that the approach of these norms is not quite clear. In particular, for the men sentenced to life imprisonment the change of detention conditions is provided for, although for the women sentenced to the same punishment there is no such possibility. The author grounding on the research proves that the legislator has left no rights in the criminal-executive legislation for a certain percentage of convicted and sentenced to lifelong imprisonment women regarding implementation of the progressive system of sentences serving.

Both men and women sentenced to life imprisonment, who have served at least twenty years of their sentences are entitled to a replacement of life imprisonment, in particular, imprisonment for a term not less than twenty-five years, on the basis of the act of pardon. Such legislation provisions can be actually implemented only when the person proves his correction. But how can you talk about correction of women convicted to serving life imprisonment, if the criminal-executive legislation (besides encouragements and penalties) in this case does not provide for other means and measures for their correction.

Based on the content of the legal norms of the criminal-executive legislation of Ukraine the author came to the following conclusions:

criminal-executive legislation does not regulate changes in the conditions of detention of women sentenced to life imprisonment within particular penitentiary.

designing legislative norms regarding the penalty execution for women sentenced to life imprisonment is inadequate and requires improvement and further research.

Key words: *life imprisonment, progressive system, convicted women, structural sections of the penal colonies.*